

Prie lietuvių periodikos istorijos

Lietuviškoji periodika pirmiausia atsirado Rytų Prūsijoje. Ji buvo spausdinama gotiškais raidėmis ir skiriama to krašto gyventojams lietuviams. Ta periodika lietuviams neturėjo didelės kultūrinės ir politinės reikšmės. Kai kurie leidiniai buvo skirti grynai religinės propagandos uždaviniams (pvz., F. Kelkio nuo 1832 m. leistas laikraštis „Nusidawimai apie Ewangelijos Prasiplatinimą tarp Žydų ir Pagonų“). Žymi dalis tų leidių tarnavo germanizatoriškai Prūsijos valdžios politikai (pvz., Fr. Kuršaičio nuo 1849 m. liepos mėn. leistas laikraštis „Keleiwis“ ir kt.).

Būdinga, kad Rytų Prūsijos lietuviams kartais būdavo leidžiami lietuviški priedai prie vokiškų periodinių leidinių. Antai V. Zomerfeldas 1849 m. leido dvisavaitinį priedą prie opozicinio Prūsijos valdžiai laikraščio „Dorfzeitung für Preussen“ ir kt. Yra atvejų, kai Prūsijos valdžios oficiozai arba jai ištikimi laikraščiai greta vokiškos medžiagos dalį tekstų spausdindavo lietuvių kalba („Memeler Kreissblatt“ (nuo 1852 m.), „Kreissblatt des Königl. Landesamths Heydekrung“ (1857 m.), „Kaukehmer Wochenbote für die litauische Niederung“ (1861–1862 m.) ir kt.¹). Aišku, tokiuose leidiniuose spausdinama lietuviška medžiaga negalėjo nušviesti Rytų Prūsijos lietuvių politinės ir kultūrinės padėties, ginti jų teisių bei interesų. Leidėjams tie klausimai visiškai nerūpėjo: spausdindami lietuviškus tekstus greta vokiškųjų, jie rūpinosi praplėsti leidinių prenumeratorių skaičių ir germanizuoti lietuvius, panaudojant jų gimtąją kalbą.

Prie šio tipo leidinių, atrodo, reikėtų taip pat skirti ir mažai bibliografijai bei spaudos istorijai pažįstamą 1863 m. Karaliaučiuje trimis kalbomis leistą laikraštį.

Vilniaus laikraščio „Kurjer Wileński“ 1863 m. vasario 26 d. numeryje (Nr. 20) buvo išspausdinta korespondencija „Nauji lenkiški ir lietuviški raštai Karaliaučiuje“, kur rašoma, kad 1863 m. pradžioje Karaliaučiuje pradėtas leisti periodinis leidinys vokiečių, lenkų ir lietuvių kalbomis. Laikraštis buvo spausdinamas gotiškais raidėmis. Jo lenkiška antraštė „Pruski przyjaciel ludu“ („Prūsų liaudies prietelius“). Lietuviška šio laikraščio antraštė nežinoma. Sprendžiant iš korespondencijos, visomis kalbomis buvo spausdinama toji pati medžiaga. Tai rodo, kad leidinys buvo skiriamas plačiosioms gyventojų masėms. Korespondencijoje pažymima, kad laikraštis spausdinamas labai bloga lenkų kalba (duota teksto ištrauka).

Lietuvių bibliografijos šaltiniai, pvz., A. Bruožio-Klaipėdiškio „Prūsų lietuvių laikraščiai“ (1914) ir V. Biržiškos „Lietuvių bibliografija“ bei periodikos istorija („Bibliografijos žinios“, 1932, Nr. 1) šio leidinio nenurodo. Laikraštį „Przyjaciel ludu“ savo veikale „Bibliografia polska“ (T. 1, 1872, p. 258) užregistravo lenkų bibliografas K. Estreicheris. Tai, be abejo, tas pats laikraštys „Kurjer Wileński“ paminėtas „Pruski przyjaciel ludu“. Savo bibliografijoje K. Estreicheris nurodė, kad šis laikraštis pradėjęs eiti Karaliaučiuje 1863 m. sausio mėn. ir buvo greta lenkų taip pat leidžiamas vokiečių bei lietuvių kalbomis. Iš K. Estreicherio duomenų neaišku, ar kitomis kalbomis buvo leidžiami atskiri leidiniai, ar buvo vienas bendras laikraštis.

Neturėdami nė vieno šio laikraščio numerio, negalime apibūdinti nei jo tematikos, nei politinės krypties. Tačiau nėra pagrindo manyti, kad jis kuo nors iš esmės skirtųsi nuo kitų lietuvišką medžiagą spausdinusių vokiškų laikraščių.

¹ Zr. Biržiška V. Iš lietuviškosios laikraštijos praeities. „Bibliografijos ži 1932, Nr. 1, p. 13.

Šį trimis kalbomis spausdintą laikraštį, nors ir stokoiant apie jį detalesnių bibliografinių duomenų, reikia įtraukti į lietuvių nacionalinę bibliografiją.

Carinės cenzūros uždraustų knygų katalogas

Rusų bibliografijos istorijos tyrinėtojas N. Zdobnovas savo veikale „Rusų bibliografijos istorija iki XX amžiaus pradžios“¹, nagrinėdamas uždraustų ir nelegalių spaudinių bibliografiją, nurodo „užsienio“ cenzūros paruoštą „Knygų lenkų ir žemaičių kalbomis abėcėlinį katalogą“². Jame registruojami 1830—1869 m. leidiniai. Pagrindinę katalogo dalį sudaro spaudiniai lenkų kalba. Draudžiamųjų lenkiškų knygų kataloge yra istorinių veikalų, ypač apie T. Kosčiušką, 1830—1831 ir 1863 m. sukilimus, didelis pažangaus lenkų politinio veikėjo ir įžymaus mokslininko J. Lelevelio veikalų sąrašas ir kt. Į katalogą įtraukta daug grožinės literatūros ir literatūros istorijos veikalų — keliolika A. Mickevičiaus kūrinių leidimų ir darbų apie poetą, J. Slovackio kūriniai, Bairono ir M. Lermontovo kūrinių vertimai į lenkų kalbą ir kt. — iš viso apie 1800 vienetų. Kai kurie spaudiniai visiškai uždrausti, kiti draudžiami visuomenei, kai kurie leidžiami išimties keliu.

Lietuvių bibliografijos istorijai iki šiol nebuvo žinomas tame kataloge (179—180 psl.) išspausdintas lietuviškų, vadinamų žemaitiškų (на жмудском языке) knygų sąrašas. Jame užregistruota dešimt iki 1864 m. su carinės cenzūros leidimu Vilniuje išspausdintų knygų ir viena pasirodžiusi Suvalkuose. Uždraustų knygų sąraše daugiausia randame elementorių: A. Suskevičiaus „Abecėla arba Lementorus del mažu Vajkelu“³ (1863), T. Juzumavičiaus „Didesis Elementorius“ (1860), „Lamentorjus Lituwizskas diei Mažu Wajku“ (Suvalkai, 1859), „Lamentorius Łankiszko-Lituwizskas“ (1862), „Mokslas... diei mažu Wayku“ (1864). 1864 m. Vilniuje ta pačia antrašte pasirodė du elementoriai. Matyti buvo uždrausti abu leidiniai. Be to, į draudžiamųjų knygų sąrašą įtraukta M. Valančiaus „Zemajcziu Wiskupiste“, keletas religinių knygų: 1818 m. išleista knyga „Balsas szirdies“, 1844 m. „Kantyczkos“, „Kialetas žodziu aplink Szkapleriu“ (1861) ir „Rożanczius“ (1864). „Zemajcziu Wiskupiste“ ir religinės knygos („Balsas“, „Kantyczkos“, „Rożanczius“) buvo uždraustos, greičiausiai, 1865 m. pasirodžiusio straipsnio „Keletas žodžių apie žemaitišką liaudies knygas“⁴ poveikyje. Tame straipsnyje buvo įrodinėjama, kad minėtose religinėse knygose yra prieš carinę Rusiją nukreiptų politinių tendencijų, kurias, esą, skleidžia lenkų interesais katalikų dvasi inkai.

V. Biržiška „Lietuvių bibliografijoje“ (D. 2, 1924) nurodo, kad M. Valančiaus „Zemajcziu Wiskupiste“, „Balsas szirdies“, „Kantyczkos“ ir „Rożanczius“ buvo uždraustos Muravjovo įsakymu 1865.11.4.

Prie kiekvienos knygos aprašo duota tokia pastaba: „Anksčiau cenzūros leista. Nuo 1864 m. besąlygiškai uždrausta. Vyriausias Siaurės Vakarų krašto viršininkas“ (Позвол. в прежн. врем. Запр. безусл. с 1864 г. (Гл. Н. С. 3. к). „Lamentorjus Lituwizskas“ (1859) buvo uždraustas 1867 m.

¹ Здобнов Н. История русской библиографии до начала XX века. 2-ое изд. М., 1952. с. 327.

² Алфавитный каталог книг на польском и жмудском языках, запрещенным вполне и дозволенным с исключениями с 1830 по июнь месяц 1869 года включительно. Тип. Минист. внутр. дел, 1870. 180 с.

³ Кnygų antraštės nurodomos tokia rašyba, kaip kataloge.

⁴ Несколько слов о жмудских народных книгах. — В кн.: Шолкович С. Сборник статей разъясняющих польское дело по отношению к Западной России. Вып. 2. Вильня, 1887, с. 405—423. — Подпись: В. К-на.